

ӘЛ-ФАРАБИ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
ШЫҒЫСТАНУ ФАКУЛЬТЕТІ
АРАБТАНУ ЖӘНЕ ИРАНТАНУ КАФЕДРАСЫ

AL-FARABI KAZAKH NATIONAL UNIVERSITY
FACULTY OF ORIENTAL STUDIES
DEPARTMENT OF ARABIC AND IRANIAN STUDIES

«ПРОФЕССОР Ө.КҮМІСБАЕВТЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫ ЖӘНЕ ШЫҒЫСТАНУ МӘСЕЛЕЛЕРІ»

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің
80 жылдығына және ф.ғ.д., профессор Өтеген Күмісбаевтың
75 жылдық мерейтойына арналған халықаралық
ғылыми-тәжірибелік конференция

МАТЕРИАЛДАРЫ

Алматы, 3 сәуір 2014 жыл

MATERIALS

of the international scientific-practical conference

«PROFESSOR KUMISBAYEV'S CREATION AND THE ORIENTAL STUDIES PROBLEMS»

Almaty, april 03, 2014

МАЗМУНЫ СОДЕРЖАНИЕ

Ө.КҮМИСБАЕВ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫ ЖӘНЕ ОТАНДЫҚ ИРАНТАНУ ҒЫЛЫМЫ ТВОРЧЕСТВО У.КУМИСБАЕВА И ОТЕЧЕСТВЕННАЯ ИРАНИСТИКА SCIENTIFIC WORK OF U. KUMISBAYEV AND IRANIAN STUDIES IN KAZAKHSTAN

Құрметті Өтеген Күмісбайұлы!	3
Асқар С. توانا بود هرکه دانا بودز دانش دل پير برنا بود	4
Амирбекова У.А ҚАЗАҚ ЖӘНЕ ПАРСЫ КІСІ ЕСІМДЕРІН САЛҒАСТЫРУДАҒЫ ЛИНГВОМӘДЕНИ ЕРЕКШЕЛІКТЕР.....	5
Әлібекұлы А. Т.ІЗТІЛЕУҰЛЫ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ ШЫҒЫСТЫҚ САРЫНДАР	8
Батырхан Б.Ш. Ө. КҮМИСБАЕВ – ҒАЛЫМ, АҚЫН, ҰСТАЗ	13
Есеналиева Ж.Ж. АБАЙ ШЫҒАРМАЛАРЫНЫҢ ШЫҒЫСПЕН ЛИНГВОМӘДЕНИ БАЙЛАНЫСЫ ЖӘНЕ КОГНИТИВТІК СИПАТЫ	15
Жұмажанова Ф.Т. Ө. КҮМИСБАЕВ - ПАРСЫ ӘДЕБИЕТІН ЗЕРТТЕУШІ ҒАЛЫМ	18
Қазыбек Г.Қ. ҚАСЫҢДА ЖҮР ЖАҚСЫ АДАМ	20
Қамбарбекова Ғ. ШЫҒЫС ПОЭЗИЯСЫН ҚАЗАҚ ТІЛІНЕ АУДАРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ (Ө.Күмісбаевтың «Иранбақтың бұлбұлдары» жинағы негізінде)	22
Орда Г. СЕГІЗ ҚЫРЛЫ БІР СЫРЛЫ.....	26
Рыбалкин В.С. «КОВАРНЫЙ» ИРАНИЗМ В ТРУДЕ ИБН ХУРДАДБЕХА	31
Тебегенов Т. С. ТАЛАНТ ПЕН ТАНЫМ ЖЕМІСТЕРІ	37
Ісімақова А.С. Ө.КҮМИСБАЕВ: ӘДЕБИ БАЙЛАНЫСТАРДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗІ	46

ҚАЗАҚСТАН ШЫҒЫСТАНУ ҒЫЛЫМЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ КАЗАХСТАНСКОГО ВОСТОКОВЕДЕНИЯ ACTUAL PROBLEMS OF THE ORIENTAL STUDIES IN KAZAKHSTAN

عبد العزيز الخولي التغييرات التي تحدث للكلمات المنقولة الى كل من العربي والفازية في ضوء علم اللغة التقابلي	49
د. عبدالرحمن حجازي الوطن والحرية في شعر أحمد شوقي وأبي	54
Алжанбаева Ұ., Боранбаева А. АРАБ ЖӘНЕ ПАРСЫ ТІЛІНЕ БІРДЕЙ ЕНГЕН ТҮРКІ СӨЗДЕРІНІҢ ИГЕРІЛУ СИПАТЫ.....	58
Атабай Б. АРАБ ГРАММАТИКАЛЫҚ МЕКТЕПТЕРІ	62
Әбдіқадырова Ж.Б. МЫСЫРДЫҢ XX Ғ. 90-ШЫ ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ АРАБ-ИЗРАИЛЬ ҚАҚТЫҒЫСЫН РЕТТЕУ БОЙЫНША ҰСТАНЫМЫ	65
Әбелдаев Ж.Ә. XIX ҒАСЫРДАҒЫ ТҮРІК ПРОЗАСЫНЫҢ ДАМУ НЕГІЗДЕРІ	69
Әбідін З. А. АРАБ ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ТІЛДЕРІНДЕГІ ЕСІМШЕЛЕР	73
Жапарова А.Б.	

عبد و بنده خود ساخته است؛ «من علمنی حرفاً فقد صیرنی عبداً»، و همانطور که در بالا اشاره شد؛ گفته شده است علما را گرامی بدارید زیرا آنان وارثان پیامبرانند، استاد شهریار شاعر بزرگ ترک زبان ایرانی در مقام معلم چنین گفته است:

از پدر گر قالب تن یافتیم	از معلم جان روشن یافتیم
ای معلم چون کنم توصیف تو	چون خدا مشکل توان تعریف تو
ای تو کشتی نجات روح ما	ای به طوفان جهالت نوح ما
یک پدر بخشنده آب و گل است	یک پدر روشنگر جان و دل است
لیک اگر پرسی کدامین برترین	آنکه دین آموزد و علم یقین

استاد محمد حسین شهریار

در داستانی که خداوند در قرآن در باره حضرت موسی و حضرت خضر در سوره کهف آیه 66 و 69 بیان کرده است: خداوند متعال فرموده است: حضرت موسی علیه السلام گزیده‌ای از آداب و آیین‌های شکوهمند به چشم می‌خورد که میان یک شاگرد و معلم او اتفاق افتاده بود. و با وجود اینکه می‌دانیم حضرت موسی (ع) پیامبری عظیم الشان و داری جلالت و قدر و منزلت، و یکی از رسولان اولی العزم پروردگار بوده است، عظمت شخصیت این چنینی او مانع از آن نبوده است که آداب و آیین‌های در خور یک شاگرد نسبت به استاد را در نظر گیرد و آن را به کار بندد. اگر چه شاگرد مورد نظر، یعنی موسی (ع) به جهات دیگر غیر از مقام شاگردی- از معلم استاد خویش کامل تر و لایق تر بوده است، در این آیات موسی (ع) خویشتن را تابع و پیرو استاد خود معرفی کرده است. این مسأله ایجاب می‌کند که مقام و منزلت موسای شاگرد، از مقام استادش خضر (ع) فروتر باشد، چون قاعده مقام و مرتبت تابع؛ نسبت به متبوع خود فروتر و پایین تر است. در آیه مذکور (در مورد وظیفه شاگرد نسبت به معلم) این جهات به ترتیب گوشرد شده است: که باید شاگرد در گام نخست، تابع و پیرو معلم باشد و سپس معلم او را تعلیم داده و در سومین مرحله خویشتن را در خدمت استاد قرار دهد تا سرانجام در نهایی ترین مرحله، از علم و دانش او برخوردار گردد و به علم آموزی نزد وی بپردازد.

با توجه به آنچه در مورد ارزش دانش و دانشمند و اهمیت علم آموزی و فراگیری بیان شد، ما موظف به تکریم و بزرگداشت مقام استاد و معلم و عالم هستیم، لذا تکریم یکی از عالمان بزرگی که سالیان درازی را در دانشگاه‌های قزاقستان به علم اندوزی و علم آموزی همت گماره است از اهمیت و جایگاه بالایی برخوردار است، تکریم و بزرگداشت شخصیت ارزشمند و گرانمایه جناب آقای کمیسایف

استاد کمیسایف نه تنها در زبان و ادبیات فارسی تحقیق و پژوهش‌های ارزشمندی از خود بجای گذاشته است و دانشجویان بسیاری را از علم و اندیشه خود بهره مند ساخته است بلکه علاوه بر تحقیق و تتبع در اشعار و شاهنامه فردوسی خود در شعر و شاعری نیز دارای جایگاه والا و ارزشمندی است که تکریم و گرامیداشت این استاد ارجمند را بر ما لازم و واجب می‌نماید، بی شک خدمات فراوان این فرهیخته گرامی و مقام و منزلت این عالم بزرگوار مصداق روشن معلم و دانشمندی است که تکریم و تجلیل از او موجب پاسداشت مقام استاد و ترویج علم و اندیشه در بین جوانان، دانشجویان، اساتید، محققین و مراکز علمی، پژوهشی و آموزشی خواهد بود.

رایزنی فرهنگی سفارت جمهوری اسلامی ایران در جمهوری قزاقستان از خداوند متعال سلامتی، طول عمر و موفقیت هر چه بیشتر این استاد بزرگوار را در راستای ارائه خدمات علمی بیشتر به جامعه علمی آرزو می‌نماید.

У.А. Амирбекова

аға оқытушы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

ҚАЗАҚ ЖӘНЕ ПАРСЫ КІСІ ЕСІМДЕРІН САЛҒАСТЫРУДАҒЫ ЛИНГВОМӘДЕНИ ЕРЕКШЕЛІКТЕР

В данной статье рассматриваются лингвокультурологические особенности сопоставительного анализа казахских и персидских антропонимов, так как антропонимы являются особой лингвокультурологической системой, собравшей в себя лингвистические, исторические и культурные источники. В большинстве случаев человек имеет дело не с самим миром, а с его репрезентациями, с когнитивными картинками и моделями, поэтому мир предстает сквозь призму культуры и языка народа, который видит этот мир.

Ключевые слова: лингвокультурология, антропонимы, языковые единицы, гендерное отличие, когнитивная лингвистика.

This article discusses the features linguocultural benchmarking Kazakh and Persian personal names, as are special anthroponyms linguocultural systems compiled a linguistic, historical and cultural sources. In most cases, the person does not deal with the world itself, but with its representations, with cognitive patterns and models, so the world appears through the prism of culture and language of the people who sees the world.

Key words: linguocultural, anthroponims, gender differences, cognitive linguistic

Антропонимдердің халық танымындағы мәдени ерекшеліктерді сипаттауда атқаратын қызметі ерекше. Себебі кісі есімдері лингвистикалық, тарихи, мәдени деректерді өн бойына жинақтаған ерекше лингвомәдени жүйені құрайды. Олар әр халықтың басынан өткен өмір шындығы, әлеуметтік жағдайлары, мәдениеті мен өмірге көзқарасынан хабар береді. Айтылған мәселенің тілдің құрылымдық жүйесіндегі көріністері мен ұлттық сипаты қазақ тіл білімінде Т.Жанұзақов, Қ.Рысбергенова және т.б. ономаст-ғалымдардың еңбектерінде арнайы зерттелген.

Лингвомәдениеттану лингвистика мен мәдениеттану ғылымдарының түйісуінен пайда болған жаңа бағыт. Бұл бағыт В.Н.Шаклейн, В.А.Маслова және т.б. ғалымдардың еңбектерінде кең қарастырылып келеді.

Белгілі орыс лингвисті В.А.Маслова былай деген: «Все языкознание пронизано культурно-историческим содержанием, ибо своим предметом имеет язык, который является условием, основой и продуктом культуры» [1, 26]. Яғни, тіл білімінің зерттеу объектісі тіл, ал ол болса өз кезегінде мәдениеттің негізі, басты өнімі болып табылады. Орыстың танымал лингвисті, психологы Р.М.Фрумкинаның пікірінше ХХ ғасырдың соңында бір тұйыққа тіреліппіз: адам туралы ғылымда адам мен оның ой-өрісін жасаған басты нәрсе –мәдениетке орын қалмапты [2, 104].

Адамдар көптеген жағдайларда әлеммен жанама түрде әртүрлі когнитивті суреттер мен үлгілер, қайта танысулар арқылы қарым-қатынаста болады, яғни адам әлемді халықтың мәдениеті мен тілі арқылы көре алады. В.А.Маслова тіл мәдениетпен тығыз байланысты деп санайды: «... мәдениет тіл ішіне енеді, онда дамиды және сол тілдің мәдениетін білдіреді. Басқа сөзбен айтқанда, халық мәдениетін танытатын ғылым саласы [1, 76].

Бүгінгі таңда қандай да болмасын тіл жалпы адамзаттың баға жетпес құндылығы деп танылатын көзқарас өркениетті қоғамның негізгі қағидаларының біріне айналды. Жалпы алғанда, тіл дүниетанымының құралы, ойлаудың ұғым, түсінік, пайымдау тәрізді түрлерінің объективтенуі болып табылады. Сонымен бірге, тіл қоғамдық сананың түрлерін қалыптастырумен қатар, өз кезегінде оған әсер етеді. Ал әрбір тарихи кезең, қоғамдық құбылыстар тілде өз таңбасын қалдырып отырады. Тіл қоғамдағы тарихи, әлеуметтік, рухани, мәдени өзгерістердің айнасы іспеттес. Осыған байланысты тілдік жүйенің құрылымдық бірліктері тек лингвистиканың ғана емес, этностану, әлеуметтану, мәдениеттану, елтану және т.б. нысанына айналып отыр. Яғни, лингвистика ғылымы да өзінің зерттеу объектісін әлдеқайда кеңейте түсті. Лингвоелтану, лингвомәдениеттану сияқты тіл білімі салаларын басқа ғылым салаларымен байланыста қарау – бүгінгі таңдағы тіл ғылымының негізгі бағыттарының бірі. Тілдік жүйенің құрылымына тереңдеп барудың, ұлттық тілдің табиғатын шынайы танудың бір жолы – тілдік таңбаларды, оны құрайтын элементтерді, олардың мазмұндық жағы мен тұлғалық жағын тілдің өз заңдылықтары негізінде қарау болса, екінші жолы – оларды тілдік емес мәнділіктермен, яғни, ақиқат өмір, ойлау, танымдық тұрғыда бір-бірімен тығыз байланыста қарастыру болмақ. Осы тұрғыдан алғанда, тілдік бірліктер (лексика-фразеологиялық жүйе) ақиқат өмірді, ойлау мен тілді ұштастыратын категория ретінде танылады.

Жоғарыда айтылғандармен байланысты бағыттар бүгінгі күннің жаңалығы болғанымен, лингвомәдениеттанудың жекелеген мәселелері қазақ тіл білімінде А.Байтұрсынұлы мен Қ.Жұбанов еңбектерінде кездеседі. Қазіргі қазақ тіл біліміндегі этнолингвистика саласының ғылыми теориялық алғышарттары Ә.Қайдар, Е.Жанпейісов, М.Копыленко, Ж.Манкееваның зерттеулерінде жасалды. Сондай-ақ, Р.Сыздық, Ш.Сарыбаев, С.Омарбеков, Н.Уәли, Б.Қалиев, Т.Жанұзақов, Б.Әбілқасымов және т.б. ғалымдардың жүйеленген, талданған материалдарында этностың материалдық, рухани мәдениетіне байланысты аса мол деректер жинақталған.

Әлемдік тіл білімі ғылымындағы В.Гумбольдт, Л.Блумфильд, Э.Сепир, Б.Уорф және т.б. ғалымдардың зерттеулері бойынша әр халықтың тарихы мен тұрмыс-тіршілігі, дүниетанымы мен наным-сенімі, әдет-ғұрпы мен салт-дәстүрі оның тіліне өз таңбасын, ізін қалдыратыны сөзсіз. Сондықтан белгілі бір нысанды этнолингвистикалық тұрғыдан зерттеу – әрбір этностың, әрбір халықтың ұлттық ерекшеліктеріне ерекше назар аударуды басты мақсат етеді. Себебі тілдік таңбаларды этнолингвистикалық аспектіде осылайша қарастыру әрбір халықтың тарихы, мәдениеті мен таным-түсінігінің ұлттық сипатын танытады. Осы тұста академик Ә.Қайдаровтың: «Этностың өткендегі тарихы мен этнографиялық байлығын біз ең алдымен тілден іздеуіміз керек» [3, 19] деген пайымдауына ерекше мән бере кеткеніміз жөн.

Лингвомәдениеттану – ұлттық сипаты бар деп танылатын әлеуметтік, танымдық, этика-эстетикалық, рухани және тұрмыстық қатынастар мен олардың заңдылықтарын тілдік құрал арқылы зерттейтін тіл білімінің бір бағыты. Осы тұрғыдан алғанда лингвомәдениеттанудың негізгі мақсаты – ұлттық болмыстың тілдегі көрінісін, халықтың танымдық рухани болмысын, мәдениетін таныту.

Қазіргі тіл білімінде ұлттың рухани-мәдени қазынасы ретіндегі тілді зерттеудің ауқымы кеңейе түсуде. Оның себебі: әр тіл – өз бойында ұлт тарихын, тіл мәдениетін, танымы мен талғамын, мінезі мен санасын, кәсібі мен салтын, дәстүрі мен даналығын тұтастықта сақтаған таңбалық жүйе. Осындай мазмұнды құрылымына сәйкес ол жай таңбалық жүйе емес, тұтас мәдениет. Сондықтан оны зерттеуде дәстүрлі құрылымдық лингвистиканың мүмкіншілігі шектеулі. Өйткені, бұл арада тілдің қызметі тек коммуникативтік емес, ол – этномәдени ақпаратты жинап сақтаушы, жалғастырушы, келесі ұрпаққа жеткізуші, сайып келгенде бір бүтін етіп тұтастырушы. Қазіргі қазақ тіл білімінде тіл мен мәдениет сабақтастығын, атап айтқанда, тілдің бойындағы ұлттық сипатты, ұлттық рухты тануға негізделген когнитивтік лингвистика, оның лингвомәдениеттану, этнолингвистика және т.б. салалары өріс алып келе жатыр [4, 251].

Қазіргі әлемдік өркениет кеңістігіндегі жаһандану үрдісіне сәйкес тіл біліміндегі зерттеулер бағытының кешенді әрі интеграциялық сипатына сай тіл мен мәдениет сабақтастығын анықтаудың мәні зор. Оның нақты көрінісі – «ғаламның тілдік бейнесін» ұлт тілі арқылы зерттейтін лингвомәдениеттану саласы. Әрбір тілдің ішкі өзгешеліктері бар болғандықтан, әрбір тіл өз ерекшелігімен «әлем бейнесін» өзгеше қалыптастырады.

Парсы және қазақ антропонимдеріндегі лингвомәдени жүйенің барлық болмысы мен ерекшелігін жеткізу мүмкін емес, сондықтан біз екі тілдегі лингвомәдени жүйенің қалыптасу үрдісін олардың даму жолындағы сипатымен көрсетуге талпындық. Антропонимдерді зерттеудің контрастивті және типологиялық әдістеріне сүйене отырып талдағанда, әмбебап және идеотикалық қабаттардың қалыптасқанын көруге болады. Бұл жердегі контрастивті әдіс дегеніміз тілдің лексикалық бірліктерін қандай да бір болмасын басқа тілдегі ұқсастықтарына қарай салғастыру, ал типологиялық әдіс әртүрлі тілдерді салғастыра талдауды мақсат тұтады, мысалы, қазақ тілі мен парсы тілі. Яғни, салғастырмалы талдаудың негізгі мақсаты – тілдердің бір-бірінен айырмашылығындағы тілдік құбылыстардың ерекшеліктерін анықтау. Әдістің негізгі ұғымы – лакуна мен уникалия. Тілдік лакуна терминіне сөздікте мынадай анықтама берілген: «Лакуна языковая – несоответствие между двумя языками, которое проявляется: 1) в отсутствии в одном из языков однозначного эквивалента языковой единице другого языка; 2) в несовпадении способов языкового выражения общих для языков понятий; 3) в несовпадении или расхождении значений языковых единиц при схожести их формы (отсутствие соответствующего значения в одном из языков). Несовпадение может проявляться на различных уровнях – лексическом, грамматическом, стилистическом» [5, 120]. Яғни, лакуна дегеніміз зерттеліп отырған тілдерде сәйкесінің болмауы. Уникалия – салғастырылып отырған тілдердің бірінде бар тілдік дерек, оған екінші тілдегі лакуна сәйкес келеді. Парсы тілдеріндегі антропонимдік лакуна бір-бірімен салыстырылады және керісінше. Зерттеліп отырған тілдердегі уникалия мен лакунаны табу және анықтау – салғастырмалы әдіс арқылы жүзге асырылады, нәтижесінде парсы және қазақ антропонимдеріндегі лингвомәдени жүйенің идеотикалық қабатын анықтауға болады. Алайда, оларды анықтау әмбебаптықты айқындауға кедергі келтірмейді.

Тілдердің бірі-бірімен қатынасын зерттеуге бағытталған әдістер ішіндегі типологиялық әдіс жалпы тіл біліміне жатады. Ол түрлі тілдердің туыстығына, орналасу орны мен уақытша факторларға қарамастан салғастырыла қарастырылады. Ортақ және түрлі ерекшеліктерді анықтауға және типологиялық тұрғыдан салғастыруға әлемдегі тілдердің барлығы да қатыса алады.

Әлемдегі тілдер әлем табиғаты сияқты сан алуан және оның барлық детальдарын көрсету мүмкін емес. Кез-келген таным үшін маңызды фактор – идеолизация керек. Типология – шынайы өмірде «таза» ұқсастығы жоқ қоршаған ортадағы түрлі нысандарға қатысты түсініктер мен категориялардың пайда болуымен байланысты идеолизация үдерісіндегі ойлау әдісі. Мұндай нысан идеологизациясы бір текті заттар мен құбылыстарды олардың екіншілік белгілері бойынша кейбір ерекшеліктерге қарамастан бір топқа топтастыруға мүмкіндік береді. Типологиялық жіктемені жасау лингвистикалық типологияның мақсаты болып табылады. Әрбір тілдің белгілі бір типологиялық мәртебесі болады. Типология – түрлі деңгейлік жүйедегі тілдік құбылыстар типтері мен әлем тілдері типтері туралы ғылым. Тип – ортақ белгілері бар тілдік құбылыстардың жиынтығы. Ұқсастық пен айырмашылық – өзара байланысты тілдік құбылыс. Біртекті заттарды салыстыру кейбір жалпы белгілерге негізделген, алайда, ол түрлі айырмалар мен екіншілік белгілерді де жоққа шығармайды. Тілдік құбылыстар ұқсастығы – бір типке топтастыратын ұқсас белгілер саны. Айырмашылық – зерттелетін тілдегі түрлі белгілер саны. Айырмашылық екі тілдегі біртекті құбылыстардың сапалылығы туралы мәлімет береді. Ұқсастық дәрежесі (степень подобия) – салыстырылатын құбылыстардың ұқсас және айырмашылық белгілері санының ара-қатынасы арқылы анықталады.

Қорыта келе айтарымыз, зерттеліп отырған тілдердің антропонимдік жүйесінің қалыптасуындағы белгілі бір типологиялық ұқсастық тарихи тұрғыдан өз шешімін табады. Қазақ және парсы тілдеріндегі антропонимдер жүйесінен келесі ұқсастықтар байқалады:

1. Қазақ және парсы кісі есімдеріндегі тотемдік көзқарастың ұқсастығы. Сақ тайпалары мен авеста тіліндегі (ежелгі иран тілі) біршама кісі аттарының бүгінгі күнге дейін қазақ, парсы тілдерінде еш өзгеріссіз жетуі;
2. Қазақ және парсы есімнамасындағы мұсылман есімдерінің ислам дінінің қалыптасуымен байланысты болуы. Қазақ тіліне бұл есімдер араб тілі арқылы енді;
3. Қазіргі әлемдік өркениеттің жаһандану үрдісіне қарамастан, қазақ және парсы антропонимдер жүйесіндегі генно-этникалық (түп тамырына қарай тарту) бағыттың қарқынды дамуы;
4. Қазақ және парсы кісі есімдеріндегі гендерлік сипат ерекшеліктері мен балаға ат қоюдағы уәжділік ұқсастығы.

1. Маслова В.А. Лингвокультурология: Учеб. пособие для студ. Высш. учеб. заведений. — М.: Издательский центр «Академия», 2001. — 208с.
2. Фрумкина Р.М. Лингвистика в поисках эпистемологии// Лингвистика на исходе XX века: Итоги и перспективы: Тезисы Международной конференции. — М., 1995. - Т. II. - С. 104.
3. Қайдар Ә. Этнолингвистика// Білім және еңбек. —1985. — 168 б.
4. Манкеева Ж.А. Қазақ тіліндегі этномәдени атаулардың танымдық негіздері. —Алматы: Жібек жолы, 2008.- 353 б.
5. Азимов Э.Г., Шукин А.Н. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). — М.: Издательство ИКАР, 2009. — 448 с.

А. Әлібекұлы

филол.ғ.к., М.О.Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты

Т.ІЗТІЛЕУҰЛЫ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ ШЫҒЫСТЫҚ САРЫНДАР

Автор в данной статье рассматривает некоторые периоды жизни Сырдарьинского поэта Турмагамбет Изтилеуова. Также изучены восточные мотивы, проведен текстологический анализ стихов акына.

Ключевые слова: Восточные мотивы, хикая, терме, арнау, поэт, переводчик

In this article author considers about some life periods of poet Turmagambet Iztileuuly who is a native of the Syrdaryaregion. Also in vestigated oriental motifs and conducted textual analysis of poet's poems.

Keywords: Oriental motifs, novel, terme, Arnau, poet, translator

Қазақ әдебиеті дамуына айтарлықтай үлес қосқан ақынның бірі – Тұрмағамбет Ізтілеуұлы. Өз заманында Тұрмағамбет Сыр ақындарының арасында үлкен беделге ие болып, діни білімдарлығы мен орақ тілді шешендігі арқасында «даммулла Тұрмағамбет» атанады. Шабытты ақын шығармалары халық арасына кең тарап, айта жүрер тәмсілге айналады.

Бұқарадағы атақты «Мир-Араб», «Көкелташ» медреселерін тамамдаған Тұрмағамбет Ізтілеуұлы шығармаларының дені шариғат жолын насихаттауға арналған. Елге оралған соң мұсылманша бала оқытады. Өзінің оқыған-тоқығандарын жыр жолдарына айналдырып, шәкірттеріне оқулық ретінде ұсынады. Мұсылман-шығыс әдебиетінің «Мың бір түн» мен «Тотынама» сынды асыл жауһарларындағы ғибратты әңгімелерді қазақ ұғымына сай жырлап шығады. Парсы халқының классик ақындарының шығармаларымен де етене таныс болады. Тіпті Фирдаусидің әлемге әйгілі «Шахнамасын» қазақша сөйлетеді. Ақынның өлеңдері, поэмалары және мысалдарының көбі шығыстың классикалық «Тотынама», «Мың бір түн», «Қисас-ул-әнбия» сынды ертегілер мен шығармаларының сюжеттері негізінде жазылған. Молдалықпен айналысып жүрген жылдары шәкірттерін шығыс әдебиетімен таныстыру мақсатында «Мәрді дихан», «Шаштараз», «Наушаруан», «Лұқман хәкім», «Ескендір» хикаяларын жазды. Профессор Ө.Күмісбаевтің жазуынша Тұрмағамбет Ізтілеуұлы «Мәрді дихан» хикаясын тіпті Бұқарадағы медреседе оқып жүрген кезде-ақ жазған екен [1.17-б.].

Тұрмағамбет шығармаларының көбі үгіт-насихатқа құрылған. Оның толғауларында, арнауларында, термелерінде, айтыстарында шығыстық сарындар басым. Ол үгіт-насихатын құрғақ